

Twée gekillde darlings

Bram Langeveld [conservator, Natuurhistorisch Museum Rotterdam; langeveld@hetnatuurhistorisch.nl]

Onlangs verscheen bij uitgeverij Noordboek 'Werk in een natuurmuseum', over mijn eerste acht jaar als conservator van Het Natuurhistorisch (Langeveld 2025). Ik mocht in de als een dagboek geschreven tekst 70.000 woorden gebruiken, dus ik heb wat *darlings* uit het manuscript moeten *killen* om binnen een acceptabele overschrijding van dat aantal te komen. Twee van die *darlings* wil ik hierbij toch graag alsnog delen.

13 december 2018: oranje mol

Mollen zijn na mensen, huisdieren en vee de meest zichtbare zoogdieren van ons land. Althans, hun bouwsels: molshopen. Iedereen kent dat resultaat van hun intensieve, ondergrondse graafwerkzaamheden wel. Dat blijkt wel uit de jaarlijkse Mollentelling door de Zoogdierverseniging en partners. In dit *citizen science*project kan iedereen waarnemingen van molshopen doorgeven en kleurt heel Nederland rood van de stippen op de kaart. Ik vind molshopen treffende voorbeelden van hoe alles in de natuur altijd in beweging en verandering is: zelfs de bodem ligt niet gewoon stil, maar wordt continu doorwoeld en doorgraven. Die bodem leeft gewoon! Mollen pakken het groot aan, maar allerlei ongewervelden in enorme aantallen leveren ook hun bijdragen. Mollen zijn niet bij iedereen geliefd: ze worden plaatselijk tamelijk intensief bestreden met mollenklemmen in tuinen en op landbouwgrond. Jaarlijks worden er vele duizenden gevangen. Af en toe zit daar iets bijzonders bij. Zo was ik vandaag in Hei- en Boeicop in de provincie Utrecht om een mol op te halen. Geen zwarte, maar een oranje.

De meeste mollen hebben een prachtig egaal zwarte of heel diep zwartbruine kleur. Maar zo af en toe komen er kleurafwijkingen voor. De mol die ik vandaag ophaalde ziet er op de rug en flanken doodnormaal uit, maar heeft aan de buikzijde een uitgestrekte oranjegele vlek. Die begint onder zijn beide oksels als een smalle streep, maar komt dan al snel samen op de

borst en is daar bijna net zo breed als het hele lichaam. Daarna versmalt de vlek tot ongeveer de helft van de lichaamsbreedte en loopt vooral over de rechterhelft van de buik door naar achteren, waar de vlek weer meer centraal op het lichaam komt te liggen tot vlak voor de anus. Het puntje van de staart is roomkleurig en op/onder de kin zitten nog twee heel kleine oranje vlekjes. De kleur en het patroon komen perfect overeen met een bij mollen bekende kleurafwijking die in 1959 de naam 'aberr. col. *ventromaculata*' kreeg. Dat betekent: 'kleurafwijking: gevlekt op de buikzijde'. In dat overzicht van kleurafwijkingen bij 81 afwijkende mollen, het resultaat van een selectie uit vele duizenden exemplaren, verdeelden Husson & Van Heurn (1959) hun afwijkend gekleurde mollen in 12 categorieën die ze elk een gelatiniseerde naam gaven. Ze gaven toen al aan dat die naamgeving misschien geen populaire keuze zou blijken en inderdaad worden die namen thans niet (veel) gebruikt.

In 1959 bleken 4 van hun 81 mollen tot deze kleurafwijking te behoren. Best een zeldzame dus. Daarvan had slechts een exemplaar zo'n roomkleurige staart als de onze. We hadden al ruim 10 min of meer egaal witte/crèmekleurige Nederlandse mollen in de collectie. Maar dit is de eerste

(en anno 2024 nog altijd de enige) van dit meer complexe (en zeldzamere) type kleurafwijking. Bekwaam taxidermist Erwin Kompanje maakte er niet lang nadat ik de oranje mol ophaalde een studiehuid van (NMR999000003829). Helaas had de mol ongeveer een week dood in de klem gezeten. Ondanks de lage temperaturen had het bederf toch ingezet. Lichaamseigen enzymen die snel na de dood vrijkomen beginnen de cellen te verteren: zogenaamde autolyse. En bacteriën zorgen voor rotting. Dat begint in de darmen en heeft aan de buitenkant als eerste effect op de huid van de onderbuik. De vacht valt dan uit. Daarom heeft de studiehuid van de oranje mol nu twee kale plekken op zijn onderflanken. De kleurvlek in het midden van de onderbuik is echter grotendeels intact gebleven. Gelukkig maar.

Je zou de studiehuid trouwens ook een opgezette mol kunnen noemen. De mol is de enige diersoort waarbij ik geen noemenswaardige verschillen kan ontdekken tussen een wetenschappelijk geprepareerde studiehuid en een voor het publiek/tentoonstellingen opgezet exemplaar. Ze zien er allebei uit als dikke, harige sigaren.

9 april 2019: tropische verrassing

Bidsprinkhaankreeften zijn fascinerende

▲ Studiehuid van de oranje mol uit Hei- en Boeicop (NMR999000003829). (Bram Langeveld)

▲ Het verse bidsprinkhaankreeftje *Rissoides desmaresti* uit de Noordzee, voor conservering op 70% ethanol (NMR993700001463) (lichaamslengte ca. 8 cm). (Bram Langeveld)

dieren. Ik kende ze tot vandaag eigenlijk uitsluitend uit boeken en van tv: de vaak prachtig gekleurde tropische zeedieren zijn een geliefd onderwerp voor natuurdocumentaires. En ze vertonen interessant gedrag: hoewel ze overwegend verscholen zitten in hun holen, jagen ze actief op prooidieren, zoals andere kreeftachtigen en zelfs visjes. Die vangen ze op een bijzondere manier: in een oogwenk meppen ze hun prooi knock-out of spietsen ze hem aan een vlijmscherpe speer. Daarvoor gebruiken ze een tot jaagklauwen aangepast paar voorpoten. Ik kende natuurlijk het verhaal van de ongelooflijke snelheid en kracht waarmee ze kunnen meppen: ze kunnen zelfs aquariumruiten kapotslaan!

Onlangs kregen we van oud-visser Kommer Tanis weer een bijzondere vangst binnen: een bidsprinkhaankreeft, gewoon uit de Noordzee! Het beestje was zo'n 135 km ten westen van Hoek van Holland uit het Engelse deel van de Noordzee opgevestigd. Ik kreeg er een tropisch gevoel bij, want ik had eerlijk gezegd geen idee dat er in de Noordzee ook bidsprinkhaankreeften leven. Het blijkt om slechts twee soorten te gaan (waarvan een mogelijk alleen incidenteel; Lewis & Gittenberger 2013) die lang niet zo kleurrijk zijn als hun tropische verwanten. Maar toch!

Vandaag heb ik de vangst beter bekeken en op 70% ethanol gezet. Het kreeftje is exclusief de lange, dunne antennes zo'n 8 centimeter lang. Het dier is geelbruin van kleur. Het kopborststuk wordt gekenmerkt door de enorme, zwarte ogen op korte steeltjes en natuurlijk de netjes opgevouwen jaagklauwen. Op de rug van het kopborststuk zit een stevig dekschild dat aan de achterzijde breder is dan aan de voorzijde. Het weke achterlijf is niet

van bescherming voorzien. Daarom zitten bidsprinkhaankreeften graag veilig in hun holen verscholen. Op de randen van de segmenten van het achterlijf en aan het uiteinde van de staart zit een dun oranje streepje. De determinatie was, toen ik eenmaal de juiste literatuur had gevonden, niet moeilijk. Veel keus is er niet, want alleen *Rissoides desmaresti* is in enige aantallen uit de Noordzee bekend. Maar die determinatie zomaar aannemen is natuurlijk onjuist; als iedereen zo zou werken, zou er nooit iets nieuws ontdekt worden! Ik vergeleek het kreeftje dus eerst met wat plaatjes van internet, maar daarna ook met afbeeldingen uit wetenschappelijke artikelen, en heel belangrijk: met de in die artikelen en boeken gegeven beschrijving van de typische kenmerken. Typisch voor *Rissoides desmaresti* bleken de vijf (en niet meer) stekels aan de jaagklauw (Holthuis 1950). Voorzichtig vouwde ik bij de nieuwe aanwinst met een pincet de jaagklauw uit om het uiteinde goed te bekijken. Ik telde precies vijf stekels: *Rissoides desmaresti* kan niet missen dus.

Bidsprinkhaankreeften doen het vooral goed in de tropen en subtropen. Daar leeft het overgrote deel van de ruim 500 soorten. In de Middellandse Zee komt een dozijn soorten voor en in de oostelijke Atlantische Oceaan wordt dat al snel minder (Van der Wal et al. 2017). *Rissoides desmaresti* is de noordelijkste soort bidsprinkhaankreeft en is historisch vooral van enkele losse vondsten bekend tot het zuiden van Groot-Brittannië, tot ongeveer de monding van de Thames en een stukje langs de westkust. Pas de laatste jaren duiken ze bij bemonsteringen van de zeebodem voor biodiversiteitsonderzoek wat vaker op in de zuidelijke Noordzee, voor de kust van En-

geland, ongeveer tot Norfolk (Griffin et al. 2011). En precies in die regio zat er dus ook eentje in het boomkornet van de viskotter SL 42. Die wordt nu aan de andere kant van de Noordzee gekoesterd in een museumcollectie (NMR993700001463). ◀

Literatuur

- Griffin, R., R.J.H. Herbert & B. Pearce 2011 - New UK recordings of the mantis shrimp, *Rissoides desmaresti* (Crustacea: Stomatopoda), provided by broad-scale mapping projects - Marine Biodiversity Records 4: e80, doi.org/10.1017/S1755267211000765
- Holthuis, L.B. 1950 - Decapoda (K IX) A. Natantia, Macrura, Reptantia, Anomura en Stomatopoda (K X) - Fauna van Nederland 15 - A.W. Sijthoff's Uitgeverijmaatschappij N.V., Leiden
- Husson, A.M. & W.C. van Heurn 1959 - Kleurverscheidenheden van de mol, *Talpa europaea* L., in Nederland waargenomen - Zoologische Bijdragen 4: 1-16
- Langeveld, B. 2025 - Werk in een natuurmuseum. Over sabeltandkatten, water-vlooien, stadsreuzen, en een steenmar-ter op mijn bagagedrager - Uitgeverij Noordboek, Gorredijk
- Lewis, W. & A. Gittenberger 2013 - First record of a settled stomatopod *Platysquilla eusebia* in the North Sea (Mala-costraca: Stomatopoda) - Nederlandse Faunistische Mededelingen 41: 31-34
- Wal, C. van der, S.T. Ah Yong, S.Y.W. Ho & N. Lo 2017 - The evolutionary history of Stomatopoda (Crustacea: Mala-costraca) inferred from molecular data - PeerJ 5:e3844, doi.org/10.7717/peerj.3844